

I.

Az impassibilité² legendája! Nem menekül meg előle senki, aki nem akar minden ember minden kis örömeiben, minden kis bajocskájában részt venni, aki nem hajlandó minden kis város piacára kiállni, hogy döntéshez segítse az ő izgatóan fontos kérdéseiket. Mindenki, akinek lelki élete nem olvad fel abban, ami közös mindenkivel, mindenki, aki nem a tenyerén hordja a szívét, és legfőképpen mindenki, akinek még komoly munka a művészet, aki magában zárt költészetet akar adni, olyat, amely maga egy külön élet, amelyből nem vezetnek utak kifelé, ami nem támaszkodik közös hangulati előzményekre, és nem kíván semmit az olvasótól, csak azt, hogy tudjon olvasni. Márványhidegek voltak ezért a Goethe hisztériától széttépett Oresztészei és Tassói, és mert találó jelzőkbe zárta be gyötrelmeit, senki sem hallotta a Baudelaire lihegő zokogását. És most, Grillparzer és Hebbel, Keats és Swinburne, Flaubert és Mallarmé után Stefan George van a soron. Ma ő a „hideg” költő, aki távol áll az „élettől”, akinek nincsenek „élményei”, akinek versei „olyanok, mint a szépen csiszolt kristálykelyhek”; akit tisztelnek a céhbeliak, tanácstalanul bámulnak, akik sokan vannak, és akit igen kevesen szeretnek igazán.

De mit jelent ez a hidegség, ez az impassibilité, amiről annyit és olyan állandóan beszélnek? Bizonyos, hogy egy ennyire ismétlődő érzésnek mély lelki alapjai kell hogy legyenek, de éppoly bizonyos az is – ezer dokumentummal igazolható –, hogy ami tegnap hideg és bántóan objektív volt, annak rejtett líráját ma már sokan megsejtik, és holnap talán túlságosan lágynak, túlságosan mindent elmondónak, nagyon is szubjektívnek és lírainak fogják érezni. Olyasvalami ezeknek a fogalmaknak ingadozása, mint a klasszicizmusé és a romantikáé, amikről már Stendhal feljegyezte, hogy minden romantikus volt, és minden klasszikussá lesz; a klasszicizmus a tegnap romantikája, a romantika a holnap klasszicizmusa. És éppen így impassibilité és szubjektivitás, hidegség és melegség között is csak időbeli különbségek lennének; más szóval: csak fejlődéstani, csak történelmi kategóriák volnának, nem esztétikaiak. – Igaz-e ez? Azt hiszem – amennyire csak lehet, rövid szeretnék lenni –, arról van itt szó, hogy az olvasó saját érzéseit az élettel szemben egybeveti az írónak az ő világával szemben (szerinte!) érzettekkel, és a hidegség vagy melegség azon különbségét, amit így a kettő között, azonosítani igyekezvén őket, érez, belevetíti az íróba magába. És így minden író, aki valakinek vagy valaminek például elmúlását szükségesnek, hasznosnak és nem siratandónak látja, egy olyan kauzalitásba kapcsolván bele, melyet közönsége még nem érzékel egészen spontánul, hideg benyomást kell hogy tegyen. És rögtön megszűnik ez az érzés vele szemben, mihelyt – az olvasó életében – általánosan elismert és mindig érzett szükségszerűséggé válik, ami egykor a maga izoláltságában felháborító véletlen vagy sorscsapás benyomását keltette. És ez minden érzésváltozásnál így történik. Ez persze nem a művészet szempontja. A művészet: szuggesztió a forma segítségével, és ez a félreértés nem kell hogy vele összefüggésben legyen, és egy igazán szuggesztíven megírott dolognak hatását nem is akadályozhatja meg, vagy mondjuk inkább, nem mindig akadályozhatja meg; de módosíthatja, és mindig módosítja is. Ez a kérdés

¹ Lukács György egyik ritka, lírával foglalkozó esszéje, melyben (anélkül, hogy magát a fogalmat használná) a beszédhelyzet problémáját is felveti. [V. A.]

² az írói szenvtelenség, objektivitás elve [V. A.]

tehát nem a művek értékének kérdése, inkább a művek szociális elhelyezkedéséé; annak az útnak története, amit egy írásmű a romantikától a klasszicizmusig, a bizarrságtól a fenséges egyszerűségig, a naturalizmustól a stílusig, a hidegségtől a melegségig, az exkluzivitástól³ a népszerűségig, az impassibilitétől a confessióig⁴ (és viszont) megfut; körülbelül úgy, ahogy a nap reggel „felkel”, délben „magasan áll” és este „leáldozik”. Talán látni fogjuk még *Madame Bovary*t felsős lányok kezében, Ibsen talán nem is olyan sokára ki fogja szorítani Schillert az önképzőkörökből, és – ki tudja? – talán népdalok lesznek a Stefan George verseiből is.

Tehát a George hidegsége: a mai olvasók olvasni-nem-tudása kombinálva egy csomó – sok embernek már – feleslegesnek érzett szentimentalitással. Hideg: mert a hangjai olyan finomak, hogy nem mindenki bírja meghallani; hideg: mert a tragédiái olyanok, amiket nem érez még tragikusnak a mai átlagember – és ezért azt hiszi, hogy azok a versek csak szép rímeik kedvéért íródtak; hideg: mert a rendes líra kifejezte érzések nem játszanak már szerepet az ő életében.

Valamikor talán mégis népdalok lehetnek ezekből a versekből is...

Talán. Mert az elzárkózottság, az „odi profanum”⁵ nem mindig csak történelmi és így véletlenektől is kormányozott sorsa egy-egy költőnek. Sokszor, a legtöbbször, az író egyénisége és kora viszonyainak oly szoros és oly mély egymásra hatásából jött létre, hogy a legbelső, a végső, a mindent eldöntő formai problémák belőle nőnek ki, és egy ilyen exkluzivitást nem változtathat meg soha időknél – és vele érzelmeknél – múlása és változása.

Vannak írók, akik csak tartalmilag állnak izoláltan korukban, és vannak esztéták; vagy hogy pontosabb legyek: van szociológiai, és van pszichológiai l’art pour l’art. (Amikkel persze csak két pólust jelöltem meg: ezer átmenet van benne közöttük.) – Ki az esztéta? Goethe megérezte, talán ő a legelőször, és le is írja egy Schillerhez intézett levelében: „Leider werden wir Neuern wohl auch gelegentlich als Dichter geboren, und wir plagen uns in der ganzen Gattung herum, ohne recht zu wissen, woran wir eigentlich sind; denn die spezifischen Bestimmungen sollten, wenn ich nicht irre, eigentlich von aussen kommen und die Gelegenheit das Talent determinieren.”⁶ És talán felesleges is még hozzátenni: esztéta az, aki olyan időbe születik, amelyből kihalt már a racionális formaérzék, amely a formát csak mint valami történelmileg készen kapottat és így – egyéni hangulat szerint – kényelmeset vagy unalmasat ismeri; aki azonban ebbe nem bír belenyugodni, és nem hajlandó változatlanul átvenni a más lelkiállapotok kifejezésére létrejött formákat, sem pedig feldolgozatlanul, nyersen elmondani érzéseit, ami minden nem művészi kornak oly kedves és szimpatikus; de, aki – amennyire tudja – megkonstruálja magának a „spezifische Bestimmung”⁷-okat, és önmagából teremti meg a tehetségét determináló körülményeket.

George esztéta, ebben az egyedül valamit jelentő értelmében a szónak. Esztéta, és ez azt jelenti, hogy ma nem kellenek senkinek se versek (vagy jobban mondva: igen kevés embernek kellenek, és ezek nagy részénél is rendkívül homályos és

³ (itt) elzárkózás [V. A.]

⁴ vallomás, illetvevallomásszerű [V. A.]

⁵ Teljes alakban: odi profanum vulgus et arceo = gyűlölöm a csöcseléket és távol tartom magam tőle. [V. A.]

⁶ Sajnos mi, újabbak, költőnek születünk alkalomadtán, és valamennyi műfajban csak kínlódunk, anélkül hogy valójában tudnánk, hányadán is állunk, mert – ha nem tévedek – a műfaji meghatározó mozzanatoknak voltaképpen kívülről kell érkezniök, és a megfelelő alkalomnak kell a tehetséget meghatározni. (1797. dec. 27.) Berczik Árpád fordítása. [Kiadó]

⁷ sajátos meghatározás [Kiadó]

bizonytalan ez a szükséglet), és így neki önmagában kell megtalálnia minden, a mai ideális olvasóra (aki talán nem is létezik sehol sem) biztosan ható vers-lehetőséget, a mai vers formáját. És ha mindez – bármennyire igaz is – majdnem semmi érdemlegeset sem mond az ő igazi mivoltáról, talán mégis eltakarítottunk megteendő utunk elől egypárat abból a sok üres frázisból, amit róla olvashatni. Félek, olyanoknak is írok, akikhez csak ezek jutottak el eddig róla és belőle...

II.

Vándor-dalok a Stefan George dalai. Állomások egy nagy, végtelen, biztos célú és mégis talán sehová sem vezető vándorúton. Egy nagy ciklus, egy nagy regény mind együttvéve, egymást formálva, egymást kiegészítve, egymást magyarázva, erősítve, tompítva, aláhúzva és finomítva (anélkül, hogy mindez intencionálva⁸ lett volna). Wilhelm Meister bolyongásai – és talán kissé a *L'éducation sentimentale*⁹ –, de csak belülről, csak lírikusan felépítve, a kalandok, az események nélkül. Csak lelki reflexeit adva a megtörténéseknek, csak a lélek gazdagodását, és nem annak forrásait. Csak az eltévedést, de nem azt, hogy hová vezetett volna az út; csak az elválások gyötrelmeit, de nem azt, hogy mit jelentett az: együtt-járás; csak nagy kézfogások viharos ujjongásait, de nem azt, hogy összenőtt-e, ami egymás felé hajlott; csak megemlékezések édes melankóliáit és elmúlások nézésének keserű örömmel teli, intellektuális gyönyörűségeit. És magányosságot, sok-sok magányosságot és egyedül-járást. Ez az egész vándorút (ellenpólusa itt a Goethe regényének) a magányosságtól a magányosság felé vezet, emberi együttlétek mellett elhaladva, mély szeretetek elmúlásán keresztül, vissza a magányosságba, és minden újabb út után mindig fájdalmasabban tiszta, mindig magasabbrendű, mindig véglegesebb magányosságok felé.

*Kaum legtet ihr aus eurer hand die kelle
Und saht zufrieden hin nach euren baun:
War alles werk euch nur zum andren schwelle
Wofür noch nicht ein stein behaun.*

*Euch fiel ein anteil zu von blüten saaten •
Ihr flochtet kränze • tanztet überm moos...
Und blicktet ihr zu nächsten bergesgraten
Erkort ihr drüben euer los.¹⁰*

⁸ szándékolva [V. A.]

⁹ *Az érzelmek iskolája* (Flaubert regénye) [V. A.]

¹⁰ Letették a vakolókanáltak

Nézni a kész művet oly jóleső:

S ez már egy más mű küszöbévé mállott

Melyhez még nincs faragva kő.

Részt kaptatok a virágzó vetésből.

Koszorúsan mohán táncoltatok.

S a következő hegyfok túlfeléről

Szemeltétek ki sorsotok.

(Eörsi István fordítása) [Kiadó]

Vagy talán még szebben itt:

*Solang noch farbenrauch den berg verklärte
Fand ich auf meinem zuge leicht die fährte
Und manche stimme kannt ich im geheg •
Nun ist es stumm auf grauem abendsteg.*

*Nun schreitet niemand der für kurze strecke
Desselben ganges in mir hoffnung wecke
Mit noch so kleinem troste mir bekehr •
So ganz im dunkel wallt kein wandrer mehr.¹¹*

És mik a Stefan George tragédiái? A versek csak a költő imaginárius arcképét rajzolják, csak a szimbolikus feleleteket adják meg; mondhatnám: a tragédiák platóni ideáit csupán, menten minden csak empirikus valóságtól. A George lírája szemérmes líra. Az élményekből csak a legáltalánosabbat, a szimbolikusat adja, valami extraktumfélét,¹² megfosztva ezáltal az olvasót minden intim életrészlet megismerésének lehetőségétől. Magáról beszél persze mindig – különben hogyan is jöhetnének létre versek? –, mindent, a legmélyebbet, a legtitkoltabbat is elmondja magáról, de minden vallomással még rejtélyesebb lesz előttünk, még jobban beburkolózik magányosságába. Úgy veti a versei sugarait az életére, hogy a fények és árnyékok játékában gyönyörködhetünk csak, és nem látunk semmi kontúrt tüzes claire-obscure-jében.¹³

Minden vers konkrétumok és szimbólumok egybeolvadása. Régen – Heinére, Byronra, Petőfire, a fiatal Goethére kell csak gondolni – konkrét volt az élmény, és a vers annak tipizálása, szimbólummá emelése. Szemünk előtt nőtt a véletlen, a csak egyszer megtörténő eset – melynek lefolyását már a versekből is könnyű volt megkonstruálni – általános jelentőségűvé, mindenkinek valamit jelentővé. Kézzelfogható volt az élmény, és tipikus az ábrázolása; egyéni volt a megtörténés, és általánosítók a jelzők, a hasonlatok. Határozott tájak absztrakt leírásai, bizonyos emberek stilizált kalandjai voltak ezek a versek. George tipizálja az élményt, mielőtt még szó lehetne versírásról, „es hat” – írja róla egy kötete bevezetésében – „durch die kunst solche umformung erfahren, dass es dem schöpfer selber unbedeutend wurde

¹¹ Míg tarka füst a hegyet dicsbe vonta
Bolyongva könnyen leltem rá a nyomra
S ismertem vadaskerti hangokat.
Az esti ösvényen most csönd fogad.

E kurta távon most senkise lépdel
Velem együtt hogy eltölsön reménnyel
És nincs ki bármily kis vígaszra vár.
Nincs vándor ott hol ily nagy a homály.
(Eörsi István fordítása) [Kiadó]

¹² kivonatfélét [V. A.]

¹³ fény-árnyék játékában [V. A.]

und ein wissen – darum für jeden anderen eher verwirrt als löst¹⁴. De ennek az immár csak tipikus, a költő személyétől véglegesen elszakított, ezerszer átdesztillált élménynek kifejezésére csodálatosan pillanatnyi, átsuhanóan gyöngéd, levélrezdülésre változó szavai vannak. Az ő tájai nincsenek sehol sem, de konkrét bennük minden fa és minden virág, és az ég egy bizonyos percnek soha visszatérő színeiben ragyog; nem ismerjük az embert, aki áthalad ezen a vidéken, de egy pillanatban lelke legfinomabb rugóinak ezer apró kis kilengését láthatjuk, hogy megint eltűnjék, végleg, szemeink előtt; nem tudjuk, kit szeret, nem tudjuk, mért szenved, és mért ujjong fel hirtelen, és mégis abban az egy pillanatban jobban megismerjük, mintha minden eseményt ismernénk az életéből. A George technikája: a tipikusság impresszionizmusa. Versei: csupa szimbolikus pillanatfelvétel.

*Wie wir durch laubes lohenden zinnober
Und schwarzer fichten grünmetallnen schaft*

*Den und den baum besuchten • stumme gäste •
Getrennten gangs in liebevollem zwist
Und jedes heimlich horchte im geäste
Dem sang von einem traum der noch nicht ist –¹⁵*

Összehirapott ajkak mögül akaratlanul feltörő, sötét szobákban félrefordított fejjel elsuttogott vallomások ezek a dalok. Végtelenül intimek, és mégis végtelen távolban tartják tőlünk költőjüket. Úgy vannak megírva, mintha az, aki olvassa, minden előzőnek minden kis részletét együtt élte volna át övele, és együtt sejtene vele azt, aminek most be kell következnie; mintha legbensőbb barátjának mondaná el, amilyen csak egy van, aki mindent tud már az ő életéből, és megérti a leghalkabb célzásokat, és akit tényelmondások talán sértenének, de akit, éppen ezért, a legkisebb részletek – a konkrétumok! – mélyen érdekelnek. (A régebbi líra egy nagyon általános, be nem avatott olvasónak volt szánva.) Ezért beszélhet ez a líra csak a legszemélyesebbéről, csak a legmélyebbéről, a másodpercenként változóról; ezért hagyhatja el oly véglegesen, mint talán senki előtte a „szeret – nem szeret” atmoszférát, hogy csak a legfinomabb, a legintellektuálisabb tragédiákat fejezze ki.

*Noch zwingt mich treue über dir zu wachen
Und deines duldens schönheit dass ich weile •
Mein heilig streben ist mich traurig machen
Damit ich wahrer deine trauer teile.¹⁶*

¹⁴ a művészet az élményt úgy átformálja, hogy az magának az alkotónak jelentéktelenné – és a róla való tudás mindenki másnak inkább zűrzavarrá, mint megfajtássá – válik [Kiadó]

¹⁵ ...mikor a lobogó cinóber

bokrokon s a fémzöld fenyvesen át

fákat látogattunk, két néma vendég
civódva, szétválva, szerelmesen,
míg az ágak is a jövőt figyelték,
az álom dalát, mely majd megjelen –
(Szabó Lőrinc fordítása) [Kiadó]

George versei tulajdonképpen ugyanazokat az érzéseket fejezik ki, ugyanazoknak a szükségleteknek kielégítésére jöttek létre, mint az intim drámák és a lírai novellák. Egy nagyon szigorú értelemben – legnagyobb részük – talán nem is költemény már, de valami új, valami más, valami, ami most van keletkezőben. És azt sejtem, hogy azt, ami felé ma minden műfaj költői igyekeznek, aminek kedvéért eldobtak minden biztos és kipróbált hatást, széttörtek minden – éppen általuk – szentnek érzett formát, ők közelítették meg mégis legjobban, George és a vele egy törekvésűek (német, francia, belga és holland lírikusok főleg). Mi történt itt? Tulajdonképpen el is mondtuk már: a hangos tragédiákat, a kategorikus kontrasztokban egymással szemben álló, magukban töretlen érzelmekeket nem érezzük már a mi életünkre döntő jelentőségűeknek; mintha legnagyobb részük túl erős lenne már a mi felfogó szerveinknek – úgy, ahogy a mieink talán túl halkak lennének apáink számára. Úgy alakult a mi életünk, hogy másoktól talán észre sem vett szempillantások, elejtett és meg nem értetten elrepülő szavak, azok a formák, amikben a lelkek egymással érintkeznek. Mintha halkabb, de gyorsabb lenne az érintkezésük menete; nagyobb, de érdekesebb, szakadékokkal telibb az érintkezésük felülete. A mai novellák és drámák majdnem mindegyikének egész nagy és bonyolódott apparátusa csak arra való, hogy egy-egy ilyen pillanatot, egy ilyen találkozást vagy egymás mellett elhaladást előkészítsen. Sokáig beszélnek egymással az emberek, feleslegesen, lényegtelenül, türelmet rablóan, míg végre egyszerre egy pillanatban muzsikát hallunk, lelkek legmélyebb vágyainak suhogását (mégiscsak líra az, ami itt készül!), hogy aztán megint idegesen, türelmetlenül várjuk még egy ilyen pillanat eljövetelét. És emberek gyűlölik egymást, tönkreteszik, megölik egymást, és végül a nagy pusztulás Golgotáján megcsendül az örök összetartozás, az örök idegenség messzétávolból jövő harangszava... Az új versek tisztán és kizárólag ezeket a pillanatokot adják, minden előkészítő, minden fárasztó mechanizmust eldobva. Ezért lehetnek egységesebbek technikájukban, zavartalanabbak hatásukban minden egyéb ma létrehozottnál. Intimség és megérzékítettség: ezt a két pólust kellene összefognia a drámának és novellának, és ezeket egyesítheti, tökéletesen, disszonanciát nem hagyva, az új, a most megszülető lírikum.

Mi a lényege ennek az új lírának? Sokat elmondottunk már, próbáljuk meg egy pár mondatba szorítani. Technikailag – mint az új zenénél – a kíséret uralma a szólóhang felett. Mit jelent ez? A régi líra – tudjuk – alkalmi költészet volt (Goethe nevezte így el), és ezért lényegében végtelenül egyéni és pillanatszülte volt, és formája mégis – vagy talán ezért – a legtipikusabb, a legegyszerűbb, tömeghez szólóbb volt: stilizált népdalforma. És ennek a paradox fejlődésnek paradox kiegészítéséül megszületett az új népdal szükséges kiegészítője, a dalmuzsika; szükséges, mert ezt a formát egy képzeletben történő eléneklés determinálja, és így a végső befejezettséget csak a tényleges eléneklésben nyerheti el. És csakugyan ma már nem is tudjuk ezeket a dalokat (amikhez van muzsika) nélküle még csak elgondolni sem; ami a mi érzésünk számára, talán hiányzik egy Heine-, egy Mörike-dalból, azt Schumann és Schubert, azt Brahms és Wolf beléírták; éppen az élmény nagy,

¹⁶ Még hűség késztet örködni feletted

S türesem szépsége hogy itt lakozzam.

Szent törekvésem: szomorú lehessenek

Hogy szomorúságod jobban megosszam.

(Eörsi István fordítása) [Kiadó]

metafizikailag nagy általánosságát és egyéni tapasztalatokon túlmenő tipikusságát. Rövid leszek: az új szóköltészet lényege: ezt a kísérőzenét feleslegessé tenni; olyan hangokat adni magán- és mássalhangzók kombinációinak, amikben már előre felénk cseng az, ami talán csak később vagy talán sohase lesz kimondva; amit talán szavakkal nem is lehet kifejezni, de azok csengésével felébreszthetni mindenki lelkében szunnyadásukból. Az új líra maga csinálja meg a maga muzsikáját; dal és zene, melódia és kíséret egyszerre; magában zárt, magában befejezett valami, nincsen szüksége már semmi kiegészítőre.

*Es lacht in dem steigenden jahr dir
Der duft aus dem garten noch leis.
Flicht in dem flatternden haar dir
Eppich und ehrenpreis.*

*Die wehende saat ist wie gold noch •
Vielleicht nicht so hoch mehr und reich •
Rosen begrüßen dich hold noch •
Ward auch ihr glanz etwas bleich.*

*Verschweigen wir was uns verwehrt ist •
Geloben wir glücklich zu sein •
Wenn auch nicht mehr uns beschert ist
Als noch ein rundgang zu zwein.¹⁷*

Így kellett jönnie. Azok a dalok csak eldalolva voltak véglegesek – ki írna ma minekünk ilyen muzsikát? Azoknak a daloknak általánossága olyan, hogy egy koncertterem sok száz emberét egyszerre mozgathatja meg; egyszerre mi nem érzünk már senkivel, és ha sokunkat érint is egyszerre egy dolog, sok magányos embert érinthet csak, tömegézés ezekből a hangulatokból aligha fejlődhetik már. Ezeket a verseket – ideális értelemben – egy embernek írták, és egy ember olvashatja csak

¹⁷ A kert még rádmosolyogja

Vén évben is illatát,

Repeső hajadba befonva

Repkényt s veronikát.

Aranylik a zizge vetés még,

Bár már nem olyan sudár.

S ha fakóbb is a rózsza, e szépség

Köszönteni rádtalál.

Titkoljuk el azt ami tiltás.

Boldogság álma fogan

Ha belőle nem is jut itt más:

Körséta párosan.

(Eörsi István fordítása) [Kiadó]

őket, egyedül, visszavonultan. És ha nem bántottak is soha a hangversenyek Heine-dalai, csak nagyon közelállótól bírnék ilyen verseket meghallgatni.

Nem véletlenről van itt szó. Nem lehet véletlen (csak egy pár célzást írhatok ide, sajnós!), hogy a nagy, tüneményesen zenei, de soha meg nem komponált és bizonyára a zenét el sem bíró angol líra most kezd csak igazán hatni a kontinensen. Nem lehet véletlen, hogy Németországban – kombinálódva francia hatásokkal – végleg széttörte a már meddő népdal-tradíciót, és hogy soha nem szerették ott annyira a mi fejlődésünket anticipálót, a Goethe öregkori líráját, és felfedezik és szeretni kezdik a régen nem muzikálisaknak, nem líraiaknak érzetteket, a Fontane aggkori skicceit, a Hebbel, a Brentano, a Conrad Ferdinand Meyer verseit. És nem véletlen, hogy ugyanakkor a franciáknál a germán „Lied” széttépte a „Parnasse” ritmusainak gyülekezetekbe való, szinte papos ünnepélyességét, hogy helyébe egy újat, intímebbet, a régebbi angollal és a most keletkező némettel rokont segítsen létrehozni.

Intimség és megérzékítettség: ez a technikai probléma ugyanaz, mint ez a lelki: a közelség és távolság problémája. Láttuk, technikailag hogyan megformáltak a George versei, és az eddig mondottakból, azt hiszem, világos, hogy a magányos olvasó versolvasási technikájából nőtt ki a pólusok ilyen elhelyezkedése, és könnyen belátható – ez már nemcsak technikai probléma –, hogy miért kellett ennek így alakulnia. A magányos ember olvasási módja már determinálni segítette, hogy ilyen legyen, a mai ember magányossága megköveteli az elemek ilyen arányú egymással keveredését. Közelség és távolság: mit jelent e kettő viszonya egymáshoz? Emberek közötti viszonyok alakulásai szempontjából az elmondások és elhallgatások váltakozása módjának ritmusait. Ma mindent elmondunk egynek, valakinek, mindenkinek, és soha, de soha nem mondottunk el mégsem valamit igazán; olyan közel van mihozzánk mindenki, hogy közelsége átalakítja azt, amit neki magunkból juttatunk, és olyan igen messze mégis mitőlünk, hogy útban kettőnk közt minden eltéved. Mindent megértünk, és legfőbb megértésünk mégis egy áhítatos csodálkozás, egy vallásosságig fokozott semmit-sem-értés; vad erővel vágyódunk ki gyötrő magányosságok közül, és legnagyobb közelségeink az örök egyedüllét rafinált kiélvezései. Pszichológiai nihilizmus az emberismeretünk: ezer kapcsolatot látunk, és egy igaz összefüggést sem fogunk meg sohasem. Nincsenek sehol a mi lelkünk tájai, de konkrét bennük minden fa és minden virág...

III.

Mik tehát Stefan George tragédiái? Egy szóban: a Rubek professzor tragédiája, de ki nem mondottan, általánosítva, olyan irányban, ahogy az élettől való eltávolodásban Rubek sorsa ma minden emberé, ahogy a művészet és élet tragikus dilemmáját minden perc minden ma élőnek ezerszer felveti. Az epilógus örök búcsúzása és soha-elválni-nem-tudása, de tisztábban, mélyebben, igazabban, az egyetlen nő avult legendája nélkül; minden fával, minden holdsütéssel, minden futó szimpátiával újra átélvén ugyanezt, és mindig másképpen, és mégis mindig csak ezt: a valahová-tartozni-akarás örök vágyát és a becsületes szembenézést az örök szomorúsággal, a sehova-tartozni-nem-tudással.

A George-versek embere (ha akarják: a költő, vagy legalább az a profil, ami összességükből előttünk áll; de mondjuk inkább: az, aki kimondottaknak érzi sorsait ezekben a versekben) magányos, minden szociális kapcsolatból kiszabadult ember. Amit elhinni kell, és elhinni nem lehet, hogy két ember sohasem lehet eggyé igazán, az minden versének és – főleg összességüknek tartalma. És a nagy keresés, ezer úton,

magányosságban, művészetek között, hasonló embereket keresve, egyszerűbbek, primitívebbek, romlatlanabbak közé keveredve.

*Tanzende Herzen die ich bewundere und suche
Gern mich erniedere dass ich eure Bälle nicht hemme
Die ihr mich rühret ihr Leichten – und ganz erfüllet
Die ich verehere dass selber ihr lächelnd erstaunet:*

*Die ihr mich schlinget in euren geselligen Reigen
Nimmer es wisst wie nur meine Verkleidung euch ähnelte
Spielende Herzen die ihr als Freund mich umfanget:
Wie seid ihr ferne von meinem pochenden Herzen.¹⁸*

A természet is valahogy csodálatosan messze van a George verseinek – imaginárius, általunk posztulált – emberétől. Nem jó anyja már fiainak, aki együtt érez velük örömeikben és bánatukban, nem is gúnyos vagy kegyetlen ellenségük, de még csak nem is romantikus háttérük már érzéseiknek. Végtelenül messze van tőlük, és semmi összefüggésben a bennük történőkkel. Ha ezerszer igaz is, hogy a lelkek egy találkozása nem lett volna meg talán soha egy őszi bokor aranylóan hervadt lombjai nélkül, ha tudjuk is, hogy egy holdsütés zöldes ragyogása mit jelentett egy élet leszámolásában, egyedül vannak az ilyen emberek a természetben, menthetetlen, halálos egyedülletben. És ember és ember közt csak egy csendes kézfogás tartamára vannak közösségek, csak mint vágyaknak képzeletben előlegzett teljesülései, és egy lépéssel közelebb egymáshoz, egy pillanattal tovább együtt, vége minden összetartozás illúziójának.

És azért mégis az emberek közötti viszonyok lírája ez a líra. Az „innere Geselligkeit”¹⁹-é, hogy a George egy szép szavát használjam. A barátságok lírája, a lelki közeledés, az intellektuális viszonyok költészete. Szimpátia, barátság, rajongás, szeretet, szerelem egymásba olvadnak, összeölelkeznek itt; erotikusan erős minden barátság, és mélyen intellektuális minden szerelem. És az elválásoknál csak azt tudhatni, hogy megszűnt valami, és sohasem azt, hogy mi szűnt meg ott. A nagy diszkréció itt már majdnem csak szimptomatikus; szimbóluma a mai érzések egymásba folyásának. Talán a technika okozza csak, hogy nem látjuk tisztán, mi történik és kivel, de talán csak azért ilyen ez a technika, hogy ne láthassuk; mert ha látnók, akkor se látnánk volna meg semmit igazán.

A modern intellektualitás lírája ez, az új intellektualitás egészen speciális életérzéseinek és hangulatainak kifejezése, nem törekedve már többé arra, hogy –

¹⁸ Csodállak táncos szívek és szíves örömmel

Magam megalázom hogy bálótokat ne zavarjam

Megérinttek ti könnyűk – s betöltötök egészen

Tiszteletem láttán döbbsent arccal mosolyogtok:

Barátságos körtáncotokba befontok

Sose sejtve hogy csak maszkom hasonlít rátok

Játszó szívek akik barátként körémgülekeztek:

Mily messze vagytok az én dobogó szívemtől.

(Eörsi István fordítása) [Kiadó]

¹⁹ bensőséges vonzódás, barátkozás [Kiadó]

egyszerűsítés, népszerűség segítségével – „általános emberi” oldalait fejezze ki. De nem intellektuális líra, nem „modern” abban az értelemben, ahogy azt kényelmes érteni; nem szerepelnek benne az új élet külsőséges meghatározói (mint annyiszor, Dehmelnél), nem játszódnak le bennük világnézetek szellemi tornái. George versei azt írják le, hogy ez az új lélek – mióta az, és mi tette azzá, nem fontos most nekünk – hogy nyilatkozik meg minden legkisebb és minden életet eldöntő szentimentális megnyilvánulásában. George itt nem forradalmár és nem experimentátor;²⁰ nem bővíti ki tartalmilag egy lépéssel sem a líra eddigi területét, de – a régi értelemben vett – tisztán lírai reflexeit tudja adni olyan életjelenségeknek, amik eddig talán nem voltak versben kifejezhetők.

És fejlődésének iránya mindig határozottabban és mindig kizárólagosabban errefelé vezet. Az első versek fantasztikus mesetájai és buja függőkertjei után mindig egyszerűbbek, szigorúbbak, kevesebb eszközzel rendelkezők jöttek létre. Valami preraffaelizmus van ennek a lírának fejlődésében, de nem angol, hanem igazán primitív és igazán firenzei: olyan, amely nem pikantériát keres az ő szigorúságukban, de magát a szigorúságot veszi át stilizálása alapjául; mely a primitívséget művészetetikailag értelmezi, úgy, hogy még csak meg se lásson a kompozíciót talán zavarni képes szépségeket; mely átszellemítésre használja fel a vonalvezetés légies könnyűségét és törekeny merevségeit; mely – ha tudatosan és kiszámítottan is – csak puritán technikával akarja magába foglalni a világot, és inkább róla mondana le, bár az ő kedvéért született meg, mint erről a, néha talán kissé rideg, hótisztaságáról.

Valami mélyen arisztokratikus van így a Stefan George lírájában, valami, ami egy alig észrevehető szempillantással, egy csak szándékolt, de meg nem tett kézmozdulattal távol tart magától minden lármás banalitást, könnyű sóhajt és olcsó megindulásokat. A George lírájának alig vannak panaszai; csendes, talán rezignált, de mindig bátor, mindig felszegett fejű szembenézés az étellel. A mai legjobbak végakkordjai azok, amik legtovább utánunk csengenek az ő verseiből: a Shaw Caesarjának szembenézése az étellel, a Hauptmann Geyerjének és Kramerjének, Wannjának és Nagy Károlyának a darabot lezáró gesztusai, és legfőképpen az Allmers és Rita kézfogása, magukra maradtan, a fjord partján, mikor feljöttek már a csillagok, és messze távolba tűntek el örökre az elveszett, a soha nem bírt Eyolfok, mindketten. Szép, erős, bátor elbúcsúzás, előkelő emberek módjára, panaszok és jajgatások nélkül, tépett szívvel, de egyenes járással; „gefasst”,²¹ mint ezt ez a gyönyörű, mindent kifejező, igazán goethei szó mondja.

Wie dein finger scheu die müden flicht!
Andre blumen schenkt dies jahr uns nicht •
Keine bitte rief sie herbei •
Andre bringt vielleicht uns einst ein mai.

Löse meinen arm und bleibe stark •
Lass mit mir vorm scheidestrahle den park
Eh vom berg der nebel drüber fleucht •
Schwinden wir eh winter uns verscheucht.²²

²⁰ kísérletező [V. A.]

²¹ elszánt, higgadt [Kiadó]

²² Félénk ujjad tört virágokat

Kötöz – többet ez az év nem ad

Nem éledtek, bárhogy kérlelünk.

(Első megjelenés: *Nyugat*, 1908. okt. 1. I. évf. 19. sz. 202–211. Újraközölve *A lélek és a formák. Kísérletek* című kötetben: *Az új magányosság és lírája* alcímmel, Franklin-Társulat, Bp. 1910. 151–168. Közlésünk alapja: Lukács György: *Iffjúkori művek (1902–1918)*. Szerk. és a jegyzeteket készítette Tímár Árpád. Magvető Kiadó, Bp. 1977. 151–168.)

Május hoz tán másokat nekünk.

Engedd el karom és gyűjts erőt.

Míg a hegyről nem szökik a köd

Búcsúsugár előtt hagyjuk el

Ezt a parkot mert a tél közel.

(Eörsi István fordítása) [Kiadó]